Milica Petković

PRAKTIČNI VODIČ: DIGITALNO NASILJE I KRIVIČNI ZAKONIK SRBIJE

Vodič namenjen omladinskim radnicima, nastavnicima, roditeljima

SADRŽAJ

1. Uvodne napomene.....5
2. Šta je digitalno nasilje?.....6
2.1. Kako digitalno nasilje može izgledati?.....7
3. Oblici digitalnog nasilja i kako ih prepoznati.....10
3.1. Uznemiravanje putem poruka i drugih digitalnih kanala.10
3.2. Digitalno proganjanje.....11
3.3. Pretnje i zastrašivanje.....11
3.4. Javno vređanje, ponižavanje i ismevanje.....11
3.5. Širenje glasina i informacija kojima se narušava privatnost ili ugled.....12
3.6. Zloupotreba fotografija i video-snimaka.....12
3.7. Deljenje intimnog sadržaja bez pristanka.....13
3.8. Pretnja objavljivanjem privatnog ili intimnog sadržaja.....13
3.9. Lažni profili i lažno predstavljanje.....14
3.10. Neovlašćeni pristup nalozima i digitalnim podacima.....14
3.11. Objavljivanje ličnih podataka.....14
3.12. Seksualno uznemiravanje u digitalnom prostoru.....15
3.13. Govor mržnje i napadi zasnovani na ličnim svojstvima....15
3.14. Manipulisani sadržaji.....15
4. Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina..... 17
4.1. Prinuda - član 135 Krivičnog zakonika RS.....17
4.1.1. Kako prinuda izgleda u digitalnom prostoru?.....17
4.1.2. Teži oblici prinude.....19
4.1.3. Šta je važno sačuvati?.....20
4.2. Ugrožavanje sigurnosti - član 138 Krivičnog zakonika.....21
4.2.1. Kako ugrožavanje sigurnosti može izgledati u digitalnom prostoru?.....21
4.2.2. Kakva pretnja mora biti?..... 22
4.2.3. Razlika između ugrožavanja sigurnosti i prinude.....23
4.2.4. Teži oblici ugrožavanja sigurnosti.....24
4.2.5. Šta je važno sačuvati?.....24
4.3. Proganjanje - član 138a Krivičnog zakonika.....25

4.3.1. Kako proganjanje može izgledati u digitalnom prostoru?.....25
4.3.2. Praćenje uz pomoć digitalnih tehnologija.....26
4.3.3. Zloupotreba ličnih podataka kao oblik proganjanja.... 26
4.3.4. Pretnje kao deo proganjanja.....27
4.3.5. „Druge slične radnje“..... 27
4.3.6. Digitalno proganjanje nakon prekida partnerskog odnosa..... 29
4.3.7. Teži oblici proganjanja.....29
4.3.8. Šta je važno sačuvati?..... 29
4.4. Povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki – član 142 Krivičnog zakonika.....30
4.4.1. Kako povreda tajnosti komunikacije može izgledati u digitalnom prostoru?..... 30
4.4.2. Šta je važno sačuvati?..... 32
4.5. Neovlašćeno fotografisanje – član 144 KZ.....33
4.5.1. Kako neovlašćeno fotografisanje može izgledati u digitalnom prostoru?.....33
4.5.2. Snimanje i pokazivanje snimka drugima.....34
4.5.3. Primer iz partnerskog odnosa..... 35
4.6. Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka - član 145 Krivičnog zakonika.....36
4.6.1. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?.....36
4.6.2. Privatne poruke i prepiske.....38
4.6.3. Intimne fotografije i snimci.....38
4.6.4. Šta ako se intimnim sadržajem preti?.....38
4.6.5. Šta je važno sačuvati?.....39
4.7. Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka - član 146 Krivičnog zakonika..... 40
4.7.1. Kako zloupotreba ličnih podataka može izgledati u digitalnom prostoru?..... 40
4.7.2. Šta su podaci o ličnosti?.....41
4.7.3. Doksing (doxxing)..... 41
4.7.4. Lažni profili i korišćenje tuđih podataka..... 42

4.7.5. Lični podaci kao sredstvo proganjanja.....43
4.7.6. Šta je važno sačuvati?.....44
5. Krivična dela protiv časti i ugleda.....45
5.1. Uvreda - član 170 Krivičnog zakonika.....45
5.1.1. Kako uvreda izgleda u digitalnom prostoru?.....45
5.2. Iznošenje ličnih i porodičnih prilika - član 172 Krivičnog zakonika.....46
5.2.1. Kako ovo može izgledati na internetu?.....47
5.2.2. Kada postoji teži oblik?.....47
5.3. Povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti – član 174 Krivičnog zakonika.....48
5.3.1. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?.....48
6. Krivična dela protiv polne slobode.....50
6.1. Polno uznemiravanje - član 182a Krivičnog zakonika.....50
6.1.1. Kako polno uznemiravanje može izgledati u digitalnom prostoru?.....50
6.1.2. Posebna zaštita maloletnika.....51
6.2. Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju - član 185 KZ.....51
6.2.1. Šta se smatra dečjom pornografijom?.....52
6.2.2. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?.....52
6.2.3. Kada maloletnik sam napravi ili pošalje intimni sadržaj?.....53
6.3. Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu - član 185b KZ.....54
6.3.1. Šta je grooming?.....54
6.3.2. Znaci upozorenja u digitalnoj komunikaciji.....55
7. Krivična dela protiv imovine.....56
7.1. Ucena - član 215 Krivičnog zakonika.....56
7.1.1. Kako ucena može izgledati u digitalnom prostoru?..56
7.1.2. Šta je važno sačuvati?.....57
8. Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka....58
8.1. Neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj

mreži i elektronskoj obradi podataka - član 302 KZ....58
8.1.1. Kako ovo može izgledati?....58
8.1.2. Šta je važno sačuvati?....59
9. Šta da uradite ako ste izloženi digitalnom nasilju?....60
9.1. Sačuvajte dokaze pre blokiranja ili prijave naloga....60
9.2. Zaštitite svoje naloge....61
9.3. Kome prijaviti digitalno nasilje?....61
9.3.1. Policija....62
9.3.2. Javno tužilaštvo....62
9.3.3. Kako napisati krivičnu prijavu?....62
9.3.4. Prijava sadržaja platformi....64
9.4. Kada treba reagovati odmah?....64
10. Napomene za kraj....65
ADRESAR: Prijava, pravna i psihološka pomoć....66

1. Uvodne napomene

Digitalni prostor je postao sastavni deo čovekovog svakodnevnog života. U njemu komuniciramo, gradimo odnose, radimo, učimo, razmenjujemo informacije i delimo delove svog privatnog života. Granica između online i stvarnog sveta postala je nejasna, jer ono što se događa na internetu može imati vrlo stvarne i ozbiljne posledice u životu osobe.

Činjenica da je određena radnja učinjena putem Instagrama, WhatsAppa, Vibera, TikToka, elektronske pošte ili druge digitalne platforme ne čini je manje ozbiljnom niti manje štetnom od radnje koja je učinjena u stvarnom, fizičkom svetu.

Pretnja ostaje pretnja i kada je poslata u poruci. Uznemiravanje ne prestaje da bude uznemiravanje zato što se odvija preko ekrana. Objavljivanje nečijeg privatnog sadržaja može imati posledice koje daleko prevazilaze digitalni prostor.

Internet nije prostor bez pravila i odgovornosti. Ponašanja koja se odvijaju putem digitalnih tehnologija mogu predstavljati povredu prava druge osobe, a u određenim slučajevima mogu imati i prekršajni, građanskopravni ili krivičnopravni značaj, kao i odgovornost.

Digitalni prostor jeste drugačiji način komunikacije, ali odgovornost za naše postupke i u njemu postoji.

Ovaj priručnik namenjen je omladinskim radnicima, roditeljima, nastavnicima, kao i svima koji se lično ili u svom radu susreću sa problemom digitalnog nasilja. Cilj priručnika je da definiše pojam i oblike digitalnog nasilja, da na praktičnim primerima pokaže kako je ovaj fenomen predstavljen u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, kao i da pruži konkretne smernice za prijavljivanje.

Na kraju priručnika nalazi se adresar platformi za prijavljivanje, kao i organizacija koje pružaju besplatnu pravnu i psihološku pomoć.

2. Šta je digitalno nasilje?

Digitalne tehnologije postale su deo svakodnevnog života. Komuniciramo putem društvenih mreža, aplikacija, elektronske pošte, foruma, platformi za igre i drugih digitalnih servisa. Isti prostor koji omogućava povezivanje, komunikaciju i razmenu informacija može biti iskorišćen i za uznemiravanje, ponižavanje, zastrašivanje, kontrolu ili povređivanje druge osobe.

Digitalno nasilje predstavlja različite oblike nasilnog, uznemiravajućeg ili štetnog ponašanja koje se vrši korišćenjem digitalnih tehnologija i sredstava elektronske komunikacije.

Digitalno nasilje se može vršiti putem društvenih mreža, aplikacija za dopisivanje, SMS poruka, elektronske pošte, internet stranica i foruma, platformi za igre, kao i drugih digitalnih servisa i uređaja.

Digitalno nasilje može biti usmereno prema jednoj osobi ili grupi ljudi, može se dogoditi jednom ili se iznova ponavljati. Učinilac može biti osoba koju žrtva ne poznaje, ali isto tako učinilac može biti osoba koju žrtva poznaje - partner, bivši partner, prijatelj, kolega, školski drug.

Posebna odlika digitalnog nasilja jeste u tome što ono **ne prestaje nužno kada se osoba udalji od učinioca**. Poruka može stići u bilo koje vreme, fotografija može biti prosleđena velikom broju ljudi za nekoliko minuta i to jednim klikom, a jednom objavljen sadržaj može biti kopiran, sačuvan i ponovo objavljivan, neograničen broj puta.

Zbog svega ovoga posledice jedne radnje mogu trajati mnogo duže od same radnje, kojom je nasilje započeto.

2.1. Kako digitalno nasilje može izgledati?

Digitalno nasilje se ne pojavljuje samo u jednom obliku. Ono, između ostalog, može obuhvatiti:

- ☐ slanje uvredljivih, ponižavajućih ili pretećih poruka;
- ☐ uporno kontaktiranje osobe koja kontakt ne želi;
- ☐ otvaranje novih naloga radi nastavka kontakta nakon blokiranja;
- ☐ praćenje nečijih aktivnosti, kretanja ili lokacije korišćenjem digitalnih tehnologija;
- ☐ javno vređanje, ismevanje ili ponižavanje;
- ☐ širenje glasina ili štetnih informacija o drugoj osobi;
- ☐ objavljivanje tuđih privatnih podataka;
- ☐ objavljivanje ili prosleđivanje fotografija i snimaka i to bez pristanka osobe na koju se odnose;
- ☐ deljenje intimnih fotografija ili snimaka bez pristanka;
- ☐ pretnju objavljivanjem privatnog ili intimnog sadržaja;
- ☐ seksualno uznemiravanje putem poruka, fotografija ili video-sadržaja;
- ☐ pravljenje lažnog profila i predstavljanje u ime druge osobe;
- ☐ neovlašćen pristup tuđem nalogu, elektronskoj pošti ili drugim digitalnim podacima;
- ☐ korišćenje tuđih ličnih podataka bez ovlašćenja;
- ☐ digitalno proganjanje;
- ☐ ucenu i prinudu putem digitalnih sredstava;
- ☐ objavljivanje sadržaja kojim se podstiču mržnja, diskriminacija ili nasilje;
- ☐ zloupotrebu fotografija ili snimaka korišćenjem tehnologija veštačke inteligencije, uključujući izradu lažnog ili manipulisanog sadržaja.

Neke od ovih radnji mogu postojati samostalno, dok se druge često pojavljuju zajedno. Na primer, digitalno proganjanje može uključivati desetine poruka, otvaranje novih naloga nakon blokiranja, praćenje aktivnosti osobe na društvenim mrežama, kontaktiranje njenih prijatelja i pretnje.

Nije svako neprijatno ponašanje digitalno nasilje.

Važno je napraviti razliku između **konflikta, nepristojnog ponašanja i nasilja**.

Rasprava preko društvene mreže, negativan komentar ili prekid komunikacije mogu biti neprijatni, ali sami po sebi ne moraju predstavljati digitalno nasilje.

Prilikom procene konkretnog ponašanja značajne mogu biti okolnosti kao što su:

- ☐ **sadržaj komunikacije** – šta je napisano, objavljeno ili poslato;
- ☐ **učestalost i trajanje** – da li je reč o jednom događaju ili ponašanju koje se ponavlja;
- ☐ **odnos između osoba** – da li postoji partnerski, porodični, poslovni ili drugi odnos;
- ☐ **neželjenost kontakta** – da li osoba nastavlja kontakt i nakon što joj je jasno stavljeno do znanja da kontakt nije poželjan;
- ☐ **način širenja sadržaja** – da li je nešto poslato jednoj osobi ili učinjeno dostupnim velikom broju ljudi;
- ☐ **priroda sadržaja** – naročito kada su u pitanju pretnje, intimni sadržaj, lični podaci ili informacije iz privatnog života;
- ☐ **uzrast osobe prema kojoj je ponašanje usmereno** – posebno kada su u pitanju deca i maloletnici;
- ☐ **posledice i okolnosti konkretnog slučaja.**

Zato se svaka situacija mora posmatrati u posebnom kontekstu.

Digitalno nasilje i krivično delo nisu isto.

Pojam **digitalnog nasilja širi je od pojma krivičnog dela**.

Određeno ponašanje može predstavljati digitalno nasilje, a da istovremeno nisu ispunjena zakonska obeležja nekog krivičnog dela.

S druge strane, pojedine radnje izvršene putem interneta ili drugih digitalnih tehnologija mogu predstavljati krivična dela propisana Krivičnim zakonikom Republike Srbije.

Na primer, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, pretnje mogu otvoriti pitanje **ugrožavanja sigurnosti**, uporno neželjeno kontaktiranje **proganjanja**, pretnja radi primoravanja osobe na određeno ponašanje **prinude**, objavljivanje određenih privatnih fotografija ili snimaka **neovlašćenog objavljivanja i prikazivanja tuđeg spisa, portreta i snimka**, dok neovlašćeni ulazak u zaštićeni nalog može predstavljati krivično delo iz **oblasti bezbednosti računarskih podataka.**

Pravna kvalifikacija zavisi od konkretne radnje.

Zbog toga ćemo u narednim delovima ovog priručnika najpre upoznati **najčešće oblike digitalnog nasilja**, a zatim objasniti **koje od tih radnji, pod kojim uslovima, mogu predstavljati krivično delo prema zakonodavstvu Republike Srbije.**

3. Oblici digitalnog nasilja i kako ih prepoznati

Digitalno nasilje može imati različite oblike - od uvredljivih i uznemiravajućih poruka, preko praćenja i kontrole, do zloupotrebe privatnih sadržaja, pretnji, ucena ili neovlašćenog pristupa nalozima. Pojedini oblici su lako prepoznatljivi, dok drugi mogu početi kao ponašanja koja na prvi pogled deluju bezazleno, ali vremenom postaju učestala, nametljiva ili zastrašujuća.

Ista situacija može istovremeno sadržati više oblika digitalnog nasilja. Zbog toga je važno posmatrati ne samo jednu poruku, komentar ili objavu, već i **širi kontekst, učestalost ponašanja, odnos između osoba i način na koji se digitalne tehnologije koriste**.

3.1. Uznemiravanje putem poruka i drugih digitalnih kanala

Digitalno uznemiravanje može se sastojati u slanju uvredljivih, ponižavajućih, nepristojnih, agresivnih ili drugih neželjenih poruka putem društvenih mreža, aplikacija za komunikaciju, SMS-a, elektronske pošte ili drugih digitalnih kanala.

Može biti jednokratno, ali se često manifestuje kroz ponavljano slanje poruka, komentara ili sadržaja uprkos tome što druga osoba ne želi komunikaciju.

Posebno je značajno kada se kontakt nastavlja nakon što je osoba jasno rekla da ga ne želi, prestala da odgovara ili blokirala nalog, a druga strana pronalazi nove načine da joj se obrati.

3.2. Digitalno proganjanje

Digitalno proganjanje podrazumeva uporno korišćenje digitalnih tehnologija radi praćenja, kontaktiranja ili nadziranja druge osobe, protiv njene volje.

Može se ispoljiti kroz veliki broj poruka i poziva, otvaranje novih naloga nakon blokiranja, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama, kontaktiranje prijatelja, porodice ili kolega određene osobe, praćenje njene lokacije ili korišćenje informacija objavljenih na internetu kako bi se utvrdilo gde se nalazi.

Pojedinačna radnja ponekad može izgledati bezazleno. Ono što je često karakteristično jeste **obrazac ponašanja** – upornost, ponavljanje i nastavljanje kontakta ili praćenja uprkos tome što druga osoba to ne želi.

3.3. Pretnje i zastrašivanje

Pretnje mogu biti upućene putem privatnih poruka, komentara, elektronske pošte, audio ili video-poruka, ali i javnih objava.

One mogu sadržati pretnje fizičkim napadom, povređivanjem, uništavanjem imovine ili drugim štetnim posledicama. Zastrašivanje može biti i posredno i to na primer, slanjem fotografije zgrade u kojoj osoba živi ili poruke iz koje proizlazi da pošiljalac zna gde se ona trenutno nalazi.

Važno je sagledati **celokupan kontekst komunikacije**, a ne samo izdvojenu poruku.

3.4. Javno vređanje, ponižavanje i ismevanje

Društvene mreže omogućavaju da ponižavajući sadržaj veoma brzo postane dostupan velikom broju ljudi.

Digitalno nasilje može se ispoljiti kroz uvredljive komentare, podsmevanje, ponižavajuće objave, pravljenje grupa ili stranica namenjenih ismevanju određene osobe, objavljivanje fotografija uz uvredljive komentare ili podsticanje drugih korisnika da učestvuju u napadima.

Posebna karakteristika ovog oblika nasilja jeste **publika** – ponižavanje se više ne odvija samo između dve osobe, već pred desetinama, stotinama ili hiljadama korisnika.

3.5. Širenje glasina i informacija kojima se narušava privatnost ili ugled

Digitalne platforme mogu se koristiti za širenje glasina, tvrdnji ili informacija o privatnom životu druge osobe.

To može uključivati objavljivanje detalja o emotivnim ili porodičnim odnosima, seksualnom životu, privatnoj komunikaciji ili drugim okolnostima koje osoba nije želela da učini javnim.

Važno je imati u vidu da pravni značaj takvog ponašanja ne zavisi samo od toga da li je određena informacija istinita ili neistinita. **Privatnost može biti povređena i objavljivanjem istinitih informacija iz nečijeg privatnog života.**

3.6. Zloupotreba fotografija i video-snimaka

Fotografija ili snimak mogu biti pribavljeni uz saglasnost osobe, a kasnije iskorišćeni na način na koji ona nije pristala.

Digitalno nasilje može obuhvatiti objavljivanje, prosleđivanje, menjanje ili korišćenje tuđih fotografija i snimaka radi ponižavanja, zastrašivanja ili nanošenja druge štete.

Važno je napomenuti da činjenica da je neko dobrovoljno poslao fotografiju određenoj osobi **ne znači da je dao**

saglasnost da ona bude objavljena ili prosleđena drugim ljudima.

3.7. Deljenje intimnog sadržaja bez pristanka

Posebno ozbiljan oblik digitalnog nasilja predstavlja objavljivanje ili prosleđivanje intimnih fotografija i snimaka i to bez pristanka osobe koja je na njima prikazana.

Takav sadržaj može biti nastao u partnerskom odnosu i dobrovoljno poslat partneru, može biti snimljen bez znanja osobe ili pribavljen pristupom njenom telefonu ili nalogu.

Suština problema je u tome što se intimni sadržaj deli **bez pristanka osobe na koju se odnosi**.

3.8. Pretnja objavljivanjem privatnog ili intimnog sadržaja

Nasilje postoji i kada fotografija ili snimak još nisu objavljeni, ali se koriste kao sredstvo pritiska.

Na primer:

„Ako raskineš sa mnom, poslaću ove fotografije tvojoj porodici.“

„Ako mi ne uplatiš novac, objaviću snimak.“

„Uradi ono što tražim ili ću svima poslati naše poruke.“

Pretnja objavljivanjem sadržaja može se koristiti kako bi se osoba naterala da ostane u odnosu, pošalje dodatne fotografije, izvrši određenu radnju, preda novac ili pristane na nešto što inače ne bi želela.

3.9. Lažni profili i lažno predstavljanje

Neko može napraviti profil koristeći ime, fotografije ili druge podatke druge osobe i predstavljati se kao ona.

Takav nalog može biti korišćen za slanje poruka u njeno ime, objavljivanje sadržaja, kontaktiranje drugih osoba, narušavanje ugleda ili druge oblike zloupotrebe.

3.10. Neovlašćeni pristup nalozima i digitalnim podacima

Pristup tuđem nalogu bez ovlašćenja može omogućiti učiniocu da čita privatne poruke, pregleda fotografije, promeni lozinku, objavljuje sadržaj u tuđe ime ili pribavi podatke koje kasnije može zloupotrebiti.

To može biti pristup društvenim mrežama, elektronskoj pošti ili drugim digitalnim servisima.

Posebno je važno znati da **činjenica da neko zna tuđu lozinku ne znači nužno da ima dozvolu da je koristi**.

3.11. Objavljivanje ličnih podataka

Objavljivanje ličnih podataka označava pronalaženje i javno objavljivanje podataka o određenoj osobi bez njenog pristanka, često sa namerom da bude izložena uznemiravanju, omalovažavanju, zastrašivanju ili drugim napadima.

To mogu biti kućna adresa, broj telefona, mesto rada, podaci o članovima porodice ili drugi podaci koji omogućavaju identifikovanje ili lociranje osobe.

Rizik je posebno veliki kada objavljivanje tih podataka podstakne veliki broj drugih ljudi da kontaktiraju ili uznemiravaju osobu.

3.12. Seksualno uznemiravanje u digitalnom prostoru

Digitalne tehnologije mogu biti korišćene i za neželjenu komunikaciju seksualnog sadržaja: seksualne komentare i predloge, eksplicitne fotografije ili snimke, zahteve za slanje intimnih fotografija i druge seksualizovane sadržaje.

Posebnu pažnju zahtevaju situacije u kojima su uključena **deca i maloletnici**, jer tada mogu biti relevantna posebna pravila i krivična dela namenjena zaštiti maloletnika.

3.13. Govor mržnje i napadi zasnovani na ličnim svojstvima

Digitalni prostor može biti korišćen za širenje sadržaja kojim se određena osoba ili grupa napada zbog nekog ličnog svojstva.

Takvo ponašanje može obuhvatati poruke kojima se podstiču mržnja, diskriminacija ili nasilje, kao i organizovane napade na pojedince ili grupe.

Prilikom pravne procene potrebno je razlikovati **uvredu, čak i veoma grubu, od sadržaja koji ispunjava zakonska obeležja konkretnog krivičnog dela**.

3.14. Manipulisani sadržaji

Razvoj veštačke inteligencije omogućio je nove oblike zloupotrebe.

Fotografija ili video osobe mogu biti izmenjeni ili generisani tako da izgleda kao da je osoba rekla, uradila ili učestvovala u nečemu što se nikada nije dogodilo. Posebno štetna može biti izrada intimnih sadržaja korišćenjem nečijeg lika bez pristanka.

Činjenica da sadržaj nije „pravi snimak“, već tvorevina veštačke inteligencije ne znači da njegova izrada ili distribucija ne može izazvati ozbiljne posledice. **Pravna kvalifikacija takvih slučajeva, međutim, mora se određivati prema konkretnim okolnostima i postojećim zakonskim normama.**

Digitalno nasilje ne određuje platforma na kojoj se nešto dogodilo, već ponašanje osobe koja digitalnu tehnologiju koristi da bi drugu osobu uznemiravala, zastrašivala, kontrolisala, ponižavala ili na drugi način povredila njena prava.

Nisu svi opisani oblici digitalnog nasilja istovremeno krivična dela. Međutim, određene radnje mogu ispuniti obeležja jednog ili više krivičnih dela.

U narednom delu priručnika razmotrićemo kada digitalno nasilje ulazi u oblast krivičnog prava i koja krivična dela mogu biti izvršena u digitalnom prostoru.

4. Krivična dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina

Krivični zakonik Republike Srbije opisuje sledeća dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina, a koja se svrstavaju u digitalno nasilje.

4.1. Prinuda - član 135 Krivičnog zakonika RS

Prinuda postoji kada neko upotrebom sile ili pretnje utiče na slobodu odlučivanja druge osobe i na taj način je primora da nešto **učini, ne učini ili trpi**. Suština ovog krivičnog dela je u tome da se drugoj osobi oduzima ili ograničava sloboda da sama odlučuje o svom ponašanju.

U digitalnom prostoru posebno je značajna **pretnja**. Ona može biti saopštena putem poruke, elektronske pošte, društvene mreže, aplikacije za komunikaciju, audio ili video-poruke ili na drugi način korišćenjem digitalnih tehnologija.

Za postojanje prinude nije, međutim, dovoljno samo da je nekome upućena pretnja. Pretnja kod ovog krivičnog dela predstavlja **sredstvo kojim se utiče na volju druge osobe kako bi ona bila prinuđena na određeno ponašanje**. Drugim rečima - kod prinude cilj je da oštećeni nešto učini, ne učini ili trpi.

4.1.1. Kako prinuda izgleda u digitalnom prostoru?

Na primer:

„Ako raskineš sa mnom, poslaću tvoje privatne fotografije porodici.“

Ovde se pretnja koristi kako bi se druga osoba primorala **da nešto ne učini** – da ne prekine odnos.

Ili:

„Ako ne snimiš ono što sam ti rekao i ne pošalješ mi snimak, objaviću fotografije koje imam."

U ovom slučaju pretnja služi tome da se osoba primora **da nešto učini**.

Druga situacija može biti:

„Ako me blokiraš, objaviću naše privatne poruke."

Ako se takvom pretnjom osoba primorava da nastavi neželjenu komunikaciju, predmet prinude može biti **trpljenje određenog ponašanja**.

Digitalna tehnologija je u ovim slučajevima samo sredstvo putem kojeg se pretnja saopštava, odnosno sredstvo kojim se učinilac služi da bi izvršio pritisak.

Treba imati u vidu da nije svaka pretnja prinuda.

Ako neko drugoj osobi pošalje:

„Objaviću tvoje privatne fotografije."

Sama takva izjava može biti pravno relevantna u zavisnosti od okolnosti, ali za **prinudu** je bitno da se njome utiče na ponašanje druge osobe.

Na primer:

„Ako ne povučeš prijavu protiv mene, objaviću tvoje privatne fotografije."

Ovde je struktura prinude mnogo jasnija: učinilac pretnjom pokušava da natera drugu osobu **da nešto učini** - da povuče prijavu.

Ili, još svakodnevniji digitalni primer:

„Ako me blokiraš, poslaću naše privatne poruke tvojim kolegama."

Ovde se pretnja koristi da bi se osoba naterala **da nešto ne učini** – da ne prekine kontakt.

Upravo je ova razlika prisutna i u praksi sudova Srbije: kod prinude sila ili pretnja usmerene su na određeno ponašanje oštećenog, dok se kod ugrožavanja sigurnosti štiti njegova lična sigurnost.

Pretnja mora biti podobna da utiče na volju osobe.

Nije dovoljno da neka izjava samo sadrži neprijatne ili grube reči. Prilikom procene posmatraju se **sadržaj pretnje i okolnosti u kojima je upućena**, odnosno njena podobnost da utiče na volju osobe prema kojoj je usmerena.

Digitalna komunikacija zato ne treba da se posmatra izolovano. Jedna poruka može dobiti potpuno drugačije značenje kada se sagleda prethodna komunikacija, odnos između osoba i ponašanje koje joj je prethodilo.

4.1.2. Teži oblici prinude

Zakon predviđa strože kažnjavanje kada je prinuda izvršena **na svirep način ili pretnjom ubistvom, teškom telesnom povredom ili otmicom**.

Još teži oblici postoje ako nastupi teška telesna povreda ili druge teške posledice, ako nastupi smrt prinuđenog lica,

odnosno ako je delo izvršeno od strane grupe ili organizovane kriminalne grupe.

4.1.3. Šta je važno sačuvati?

Ako se prinuda vrši putem digitalne komunikacije, značajno je sačuvati **celokupnu komunikaciju**, a ne samo jednu izdvojenu poruku. Poruke, audio i video-zapisi, elektronska pošta, podaci o nalogu sa kojeg je pretnja poslata, vreme komunikacije i druge okolnosti mogu biti značajni za utvrđivanje šta je učinilac zahtevao i čime je pokušavao da utiče na volju druge osobe.

Posebno je korisno sačuvati komunikaciju iz koje se vidi veza između **pretnje i zahteva**, odnosno:

„Ako ne uradiš X - učiniću Y.“

Upravo ta veza često omogućava da se razume zašto određena pretnja nije samo zastrašivanje, već sredstvo kojim se druga osoba primorava na određeno ponašanje.

Zapamtite: Kod prinude nije presudno to što je pretnja poslata putem interneta. Ključno pitanje je čemu pretnja služi. Ako se njome utiče na slobodu odlučivanja druge osobe kako bi ona nešto učinila, propustila ili trpela, može se otvoriti pitanje postojanja krivičnog dela prinude.

4.2. Ugrožavanje sigurnosti - član 138 Krivičnog zakonika

Krivično delo **ugrožavanje sigurnosti** postoji kada neko ugrozi sigurnost drugog lica pretnjom da će napasti na njegov život ili telo, odnosno život ili telo njemu bliskog lica.

U digitalnom prostoru takva pretnja može biti upućena putem SMS-a, aplikacija za komunikaciju, društvenih mreža, elektronske pošte, komentara, privatnih poruka, audio ili video-snimka ili na drugi način korišćenjem digitalnih tehnologija.

Za postojanje ovog krivičnog dela nije presudno **kojim sredstvom je pretnja preneta**. Poruka poslata putem društvene mreže može imati isti krivičnopravni značaj kao pretnja izrečena neposredno.

4.2.1. Kako ugrožavanje sigurnosti može izgledati u digitalnom prostoru?

Na primer, osoba putem društvene mreže dobije poruku:

„Polomiću ti noge kada te sretnem.“

Ili:

„Videćeš šta ću uraditi tvom bratu kada ga pronađem.“

U prvom slučaju pretnja je usmerena prema telu osobe kojoj je poruka poslata, dok je u drugom usmerena prema njoj bliskom licu.

Pretnja može biti napisana i u komentaru ispod objave, objavljena na profilu, izrečena u video-snimku ili preneta drugim digitalnim putem.

Nije svaka pretnja ugrožavanje sigurnosti.

Ovo je jedna od najvažnijih stvari za pravilno razumevanje člana 138. KZ, jer Krivični zakonik ne govori o bilo kakvoj pretnji, već konkretno o pretnji da će se **napasti na život ili telo** određenog lica ili njemu bliskog lica.

Zato poruka:

„Uništiću ti karijeru."

Ili:

„Objaviću svima šta znam o tebi."

sama po sebi nije pretnja napadom na život ili telo i zbog toga se **ne može samo na osnovu takvog sadržaja automatski kvalifikovati kao ugrožavanje sigurnosti iz člana 138 KZ**.

To ne znači da takvo ponašanje nije pravno relevantno. U zavisnosti od okolnosti, može se razmatrati postojanje nekog drugog krivičnog dela ili drugog oblika pravne zaštite.

4.2.2. Kakva pretnja mora biti?

U sudskoj praksi se kod ovog krivičnog dela posebno razmatra da li je reč o **ozbiljnoj i konkretnoj pretnji** napadom na život ili telo, odnosno da li je objektivno podobna da kod osobe kojoj je upućena izazove osećaj straha i ugroženosti.

Zbog toga nije dovoljno izdvojiti nekoliko reči iz komunikacije. Značenje poruke procenjuje se u kontekstu u kojem je upućena.

Na primer, rečenica: „Videćeš ti svoje."

može biti neprijatna ili zastrašujuća, ali sama po sebi ne govori nužno o napadu na život ili telo. Međutim, njeno značenje može biti drugačije ako joj prethode poruke kojima se najavljuje

fizički napad ili druge okolnosti iz kojih proizlazi šta učinilac zapravo preti da će učiniti.

Iz ovih razloga su kod digitalnih pretnji **kontekst i celokupna komunikacija veoma važni**.

Da li učinilac zaista mora da namerava da izvrši ono čime preti?

Za postojanje ugrožavanja sigurnosti nije neophodno da učinilac zaista kasnije pokuša da ostvari pretnju. Suština ovog krivičnog dela jeste **ugrožavanje osećaja sigurnosti ozbiljnom pretnjom napadom na život ili telo**.

Zato činjenica da fizički napad na kraju nije izvršen sama po sebi ne znači da prethodno poslata pretnja ne može biti krivičnopravno relevantna.

4.2.3. Razlika između ugrožavanja sigurnosti i prinude

Ova dva krivična dela se u digitalnoj komunikaciji mogu lako pomešati.

Kod **ugrožavanja sigurnosti** težište je na pretnji napadom na život ili telo:

„Prebiću te kada te vidim.“

Kod **prinude**, pretnja se koristi kao sredstvo da bi se druga osoba naterala da nešto učini, ne učini ili trpi:

„Ako me prijaviš, prebiću te.“

U drugom primeru pretnja ima dodatnu funkciju - njome se pokušava uticati na slobodu odlučivanja druge osobe.

Naravno, pravna kvalifikacija konkretnog događaja uvek zavisi od svih njegovih okolnosti.

4.2.4. Teži oblici ugrožavanja sigurnosti

Zakon predviđa strožu kaznu kada je delo učinjeno **prema više lica**, odnosno kada je izazvalo **uznemirenost građana ili druge teške posledice**.

Poseban teži oblik postoji i kada je delo, u vezi sa poslovima koje određeno lice obavlja, učinjeno prema licima koja zakon posebno navodi. Među njima su predsednik Republike, narodni poslanici, članovi Vlade, sudije, javni tužioci, policijski službenici, lica koja obavljaju poslove od javnog značaja u oblasti informisanja.

4.2.5. Šta je važno sačuvati?

Kada je pretnja upućena digitalnim putem, potrebno je, kada je to moguće, sačuvati **originalnu poruku i celokupnu komunikaciju**.

Važno može biti sačuvati screenshot na kojem se vide sadržaj poruke, naziv ili korisničko ime naloga, datum i vreme, link ka profilu ili objavi, kao i poruke koje su prethodile ili usledile nakon pretnje.

Ako je pretnja poslata putem audio ili video-poruke, značajno je sačuvati originalni zapis.

Ne treba zanemariti ni prethodnu komunikaciju. Upravo ona može pokazati kontekst u kojem je određena poruka poslata i pomoći da se utvrdi njeno stvarno značenje.

Zapamtite: Nije svaka neprijatna ili zastrašujuća poruka krivično delo ugrožavanja sigurnosti. Za član 138 KZ ključna je pretnja napadom na život ili telo osobe ili njoj bliskog lica. **Digitalni način komunikacije ne umanjuje značaj takve pretnje.**

4.3. Proganjanje - član 138a Krivičnog zakonika

Proganjanje predstavlja **uporno preduzimanje određenih radnji prema drugoj osobi, protivno njenoj volji, tokom određenog vremenskog perioda**.

Za razliku od nekih krivičnih dela koja mogu biti izvršena jednom radnjom, kod proganjanja je posebno značajan **obrazac ponašanja**. Posmatra se niz radnji i njihovo ponavljanje tokom određenog vremena.

Krivični zakonik izričito prepoznaje i kontaktiranje putem **sredstava komunikacije**, zbog čega član 138a ima veliki značaj upravo za digitalno nasilje.

4.3.1. Kako proganjanje može izgledati u digitalnom prostoru?

Jedan od najčešćih oblika jeste uporno pokušavanje uspostavljanja kontakta sa osobom koja taj kontakt ne želi.

Na primer, osoba nakon prekida odnosa dobija veliki broj poruka bivšeg partnera. Prestane da odgovara i blokira njegov nalog. On zatim otvara drugi nalog i nastavlja da joj piše. Nakon što blokira i taj nalog, kontaktira je putem druge društvene mreže, zatim elektronskom poštom, a potom počinje da šalje poruke njenoj prijateljici sa zahtevom da ih prenese.

Ovde nije presudna jedna konkretna poruka. Za procenu je značajan **kontinuitet ponašanja i uporno nastojanje da se kontakt uspostavi protivno volji druge osobe**.

Kontakt ne mora biti neposredan.

Član 138a posebno predviđa da učinilac može nastojati da uspostavi kontakt:

neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije.

Zato promena načina kontaktiranja ne znači nužno i prekid ponašanja.

Ako osoba bude blokirana na Instagramu, pa nastavi putem WhatsAppa ili drugog naloga, a zatim počne da kontaktira prijatelje ili članove porodice druge osobe kako bi preko njih došla do nje, sve te radnje mogu biti relevantne prilikom procene postojanja proganjanja.

4.3.2. Praćenje uz pomoć digitalnih tehnologija

Proganjanje ne mora da se sastoji samo u slanju poruka.

Digitalne tehnologije mogu biti korišćene i za **praćenje ili približavanje drugoj osobi protivno njenoj volji**.

Na primer, učinilac može pratiti objave i lokacije druge osobe kako bi saznao gde se nalazi, koristiti podatke dostupne na društvenim mrežama kako bi se pojavljivao na mestima na kojima ona boravi ili koristiti različita tehnička sredstva za praćenje njenog kretanja.

U takvim situacijama digitalno i fizičko proganjanje mogu postati deo **istog obrasca ponašanja**.

4.3.3. Zloupotreba ličnih podataka kao oblik proganjanja

Zanimljivo je da član 138a izričito prepoznaje i ponašanje koje na prvi pogled možda ne bismo povezali sa proganjanjem.

Krivično delo može obuhvatiti i upornu **zloupotrebu podataka o ličnosti druge osobe ili njoj bliskog lica radi naručivanja robe ili usluga**.

Na primer, neko koristi tuđe ime, broj telefona i adresu kako bi u njegovo ime ponavljano naručivao proizvode ili usluge.

4.3.4. Pretnje kao deo proganjanja

Proganjanje može obuhvatiti i pretnje napadom na **život, telo ili slobodu** druge osobe ili njoj bliskog lica.

Na primer, učinilac tokom dužeg perioda šalje poruke, prati osobu putem društvenih mreža, kontaktira je sa različitih naloga i povremeno joj šalje preteće poruke.

U takvoj situaciji pojedinačne radnje ne treba nužno posmatrati izolovano. One mogu predstavljati delove jednog šireg obrasca proganjanja.

4.3.5. „Druge slične radnje“

Zakon nije ograničio proganjanje samo na četiri konkretno navedena ponašanja.

Član 138a KZ obuhvata i **druge slične radnje**, pod uslovom da se preduzimaju na način koji može **osetno da ugrozi lični život** osobe prema kojoj su usmerene.

Ova odredba je posebno značajna u digitalnom okruženju, jer tehnologija omogućava pojavu novih načina praćenja, kontaktiranja i uznemiravanja koji nisu mogli biti pojedinačno navedeni u zakonu.

Ipak, to ne znači da se svako neprijatno digitalno ponašanje može podvesti pod ovu odredbu. Potrebno je proceniti **prirodu radnji, njihovu upornost, trajanje, kontekst i podobnost da osetno ugroze lični život druge osobe**.

Šta znači „protivno volji“ druge osobe?

Za digitalno proganjanje ovo je posebno važno.

Protivljenje kontaktu može biti sasvim jasno i izraženo u formi:

„Ne želim više da komuniciramo. Nemoj mi pisati.“

Ali se celokupna situacija ne procenjuje samo na osnovu postojanja jedne ovakve rečenice. Blokiranje naloga, prethodna komunikacija, način na koji se kontakt nastavlja i druge okolnosti mogu biti značajne za utvrđivanje da li se kontakt uspostavlja protivno volji druge osobe.

Drugim rečima, **žrtva ne mora beskonačno da ponavlja da ne želi kontakt** da bi se njena volja uzela u obzir.

Nije svako uporno javljanje proganjanje

Ovo je veoma važna granica.

Nekoliko neodgovorenih poruka samo po sebi ne znači automatski da je izvršeno krivično delo proganjanja.

Zakon zahteva da učinilac **u toku određenog vremenskog perioda uporno** preduzima neku od propisanih radnji.

Broj poruka može biti značajan, ali se procenjuje zajedno sa njihovim sadržajem, učestalošću, vremenskim periodom, prethodnim odnosom između osoba, načinom na koji je druga osoba pokazala da kontakt ne želi i drugim okolnostima konkretnog slučaja

4.3.6. Digitalno proganjanje nakon prekida partnerskog odnosa

Jedna od posebno značajnih situacija jeste nastavak kontakta nakon raskida ili razvoda.

Digitalno proganjanje tada može obuhvatiti kombinaciju različitih ponašanja:

uporno slanje poruka - blokiranje - otvaranje novog naloga - ponovno kontaktiranje - kontaktiranje prijatelja - praćenje aktivnosti na društvenim mrežama - korišćenje objavljenih informacija kako bi se utvrdilo gde osoba boravi - pojavljivanje na tim mestima.

Svaka od tih radnji posmatrana zasebno možda ne pokazuje celu situaciju. Kada se posmatraju zajedno, može postati vidljiv **obrazac ponašanja**.

4.3.7. Teži oblici proganjanja

Zakon predviđa strožu kaznu ako je proganjanjem izazvana **opasnost po život, zdravlje ili telo** osobe prema kojoj je delo izvršeno ili njoj bliskog lica.

4.3.8. Šta je važno sačuvati?

Kod proganjanja je dokumentovanje naročito značajno upravo zato što se delo zasniva na **ponašanju tokom određenog vremenskog perioda**.

Korisno je sačuvati poruke i pozive, screenshotove različitih naloga, zahteve za praćenje, elektronsku poštu, poruke koje su poslate prijateljima ili članovima porodice, podatke o lažnim ili novootvorenim profilima, kao i druge tragove kontakta.

Posebno korisno može biti napraviti **hronologiju događaja**, jer ona omogućava da se ono što bi pojedinačno

moglo izgledati kao niz nepovezanih događaja , zapravo sagleda kao **celina**.

Zapamtite: Kod proganjanja je često najvažniji upravo obrazac ponašanja. Jedna poruka možda ne govori mnogo. Uporno kontaktiranje, praćenje ili druge radnje koje se nastavljaju tokom vremena i protivno volji druge osobe mogu pokazati sasvim drugačiju sliku.

4.4. Povreda tajnosti pisma i drugih pošiljki – član 142 Krivičnog zakonika

Pravo na privatnost ne odnosi se samo na ono što čuvamo u fizičkom prostoru. Veliki deo naše privatne komunikacije danas nalazi se u elektronskoj pošti i drugim sredstvima elektronske komunikacije.

Krivični zakonik zato štiti i **tajnost elektronske komunikacije**. Član 142 izričito obuhvata povredu tajnosti elektronske pošte ili drugog sredstva za telekomunikaciju.

U kontekstu digitalnog nasilja ovo krivično delo može biti naročito značajno kada se pristup privatnoj komunikaciji koristi kao sredstvo **kontrole, nadzora ili daljeg ugrožavanja privatnosti druge osobe**.

4.4.1. Kako povreda tajnosti komunikacije može izgledati u digitalnom prostoru?

Zamislimo situaciju u kojoj jedna osoba bez ovlašćenja pristupi elektronskoj komunikaciji druge osobe i čita njene privatne poruke.

Međutim, **poznavanje nečije lozinke samo po sebi nije isto što i postojanje ovlašćenja da se pristupa privatnoj komunikaciji.**

Isto tako, činjenica da je osoba nekada dozvolila drugoj osobi pristup određenom uređaju ili nalogu ne znači nužno da postoji neograničena i trajna saglasnost za čitanje svake njene komunikacije.

Za pravnu procenu potrebno je sagledati konkretne okolnosti i utvrditi da li je došlo do **neovlašćene povrede tajnosti komunikacije**.

Nije relevantno samo čitanje komunikacije već krivičnopravno može biti relevantno i kada neko sadržinu koju je saznao povredom tajnosti komunikacije saopšti drugome ili se tom sadržinom posluži**.**

Na primer, osoba neovlašćeno dođe do privatne elektronske komunikacije bivšeg partnera, a zatim sadržaj te komunikacije koristi u daljem sukobu ili ga saopštava drugim osobama.

U digitalnom nasilju zato ponekad postoji čitav niz radnji:

neovlašćeno pribavljanje komunikacije - upoznavanje sa njenim sadržajem - čuvanje ili kopiranje - prosleđivanje - korišćenje sadržaja protiv osobe kojoj komunikacija pripada;

Povreda tajnosti komunikacije i „hakovanje“ naloga nisu nužno isto. Ako je neko do privatne komunikacije došao tako što je neovlašćeno pristupio vašem računaru ili nalogu mogu postati relevantna i krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka**.**

Zato jedna situacija može otvoriti pitanje više krivičnopravnih normi.

Na primer: učinilac neovlašćeno pristupi zaštićenom nalogu - pročita privatnu komunikaciju - sačuva sadržaj - prosledi ga drugima.

Ne treba unapred zaključiti da sve te radnje predstavljaju samo jedno krivično delo. Pravna kvalifikacija zavisi od načina izvršenja i svih okolnosti konkretnog slučaja.

4.4.2. Šta je važno sačuvati?

Kod sumnje da je povređena tajnost elektronske komunikacije mogu biti značajni:

obaveštenja o prijavljivanju na nalog, upozorenja o pristupu sa nepoznatog uređaja, elektronska pošta o promeni lozinke, istorija prijavljivanja, poruke iz kojih proizlazi da je druga osoba upoznata sa sadržajem koji joj nije bio namenjen, kao i druga dokumentacija koja može ukazivati na način na koji je komunikaciji pristupljeno.

Ako postoji sumnja na neovlašćeni pristup nalogu, važno je, pored čuvanja dokaza, **zaštititi nalog promenom lozinke i uključivanjem dodatnih bezbednosnih mehanizama**, poput dvofaktorske autentifikacije.

Zapamtite: Privatnost komunikacije postoji i u digitalnom prostoru. Činjenica da je poruka sačuvana na telefonu, računaru ili nalogu ne znači da je njen sadržaj slobodno dostupan drugim osobama. Posebno treba razlikovati pristup komunikaciji, način na koji je njen sadržaj pribavljen i kasnije korišćenje ili prosleđivanje tog sadržaja.

4.5. Neovlašćeno fotografisanje – član 144 Krivičnog zakonika

Mobilni telefoni omogućili su da fotografije i video-snimci nastanu gotovo u svakom trenutku, često bez znanja osobe koja se snima. Međutim, sa stanovišta krivičnog prava, **nije svako fotografisanje ili snimanje bez pristanka istovremeno krivično delo**.

Krivično delo neovlašćenog fotografisanja postoji kada neko neovlašćeno načini fotografski, filmski, video ili drugi snimak nekog lica i time **osetno zadre u njegov lični život**.

Zakon obuhvata i onoga ko takav snimak **preda ili pokazuje trećem licu ili mu na drugi način omogući da se sa njim upozna**.

4.5.1. Kako neovlašćeno fotografisanje može izgledati u digitalnom prostoru?

Na primer, neko bez znanja osobe napravi fotografiju ili video-snimak u situaciji koja pripada njenoj privatnoj sferi, a način i okolnosti snimanja predstavljaju osetno zadiranje u njen lični život.

Digitalno nasilje može postojati i kada se takav snimak kasnije koristi za ponižavanje, kontrolu ili uznemiravanje osobe.

Posebno osetljive mogu biti situacije u kojima se snimanje vrši **u privatnom prostoru ili u okolnostima u kojima osoba opravdano očekuje privatnost**.

Nije svako fotografisanje bez pristanka krivično delo

Ovo je ključna razlika za razumevanje člana 144.

Zakonska norma sadrži dva važna elementa:

Snimak je načinjen neovlašćeno i time je osetno zadrto u lični život osobe.

Dakle, samo odsustvo saglasnosti za fotografisanje nije dovoljno da bi se automatski zaključilo da postoji krivično delo iz člana 144 KZ.

Na primer, sama činjenica da se neko našao na fotografiji napravljenoj na javnom mestu ne znači nužno da je izvršeno ovo krivično delo. Potrebno je sagledati **gde je i kako snimak nastao, šta prikazuje i u kojoj meri način njegovog nastanka zadire u privatnu sferu osobe**.

Šta znači „osetno zadiranje u lični život“?

Zakon ne sankcioniše svako, pa ni sasvim neznatno zadiranje u privatnost. Potrebno je da ono bude **osetno**. Zbog toga se procenjuju okolnosti konkretnog slučaja.

Značajni mogu biti mesto i način snimanja, priroda situacije u kojoj se osoba nalazila, sadržaj snimka, stepen privatnosti koji je osoba mogla da očekuje i druge okolnosti.

Upravo ovaj uslov sprečava da se svako fotografisanje bez prethodne saglasnosti automatski tretira kao krivično delo.

4.5.2. Snimanje i pokazivanje snimka drugima

Član 144 nije ograničen samo na osobu koja je napravila snimak. Zakonom je obuhvaćeno i postupanje onoga ko takav snimak **preda ili pokazuje trećem licu ili mu na drugi način omogući da se sa njim upozna**.

U digitalnom prostoru „omogućavanje da se treće lice upozna sa snimkom“ može dobiti različite oblike – na primer, slanjem ili pokazivanjem sadržaja korišćenjem digitalnog uređaja.

Kada se sadržaj učini dostupnim širem broju ljudi ili javnosti, posebno se otvara pitanje **neovlašćenog objavljivanja i prikazivanja iz člana 145 KZ**.

Fotografisanje i objavljivanje nisu isto.

Ova dva krivična dela je važno razlikovati.

Kod **člana 144** težište je na neovlašćenom **nastanku snimka** kojim se osetno zadire u lični život, uz zakonom obuhvaćeno predavanje ili pokazivanje takvog snimka trećem licu.

Kod **člana 145**, težište je na **objavljivanju ili prikazivanju** spisa, portreta, fotografije, filma ili fonograma ličnog karaktera bez potrebnog pristanka, uz osetno zadiranje u lični život.

To znači da fotografija može biti **potpuno zakonito i uz pristanak napravljena**, a da problem nastane tek kasnije, kada se bez pristanka objavi.

4.5.3. Primer iz partnerskog odnosa

Partneri dobrovoljno naprave privatnu fotografiju.

Samo njeno nastajanje ne predstavlja neovlašćeno fotografisanje ako postoji pristanak.

Nakon raskida, jedan partner bez pristanka drugog objavi fotografiju na društvenoj mreži.

Tada više nije centralno pitanje **kako je fotografija nastala**, već **da li je postojala saglasnost za njeno objavljivanje i da li je objavljivanjem osetno zadreto u lični život**.

Zapamtite: To što osoba nije pristala da bude fotografisana ne znači samo po sebi da je izvršeno krivično delo iz člana 144 KZ. Potrebno je da je snimak načinjen

neovlašćeno i da je njegovim nastankom osetno zadreto u lični život osobe. **Takođe, pristanak na fotografisanje nije isto što i pristanak na kasnije objavljivanje fotografije.**

4.6. Neovlašćeno objavljivanje i prikazivanje tuđeg spisa, portreta i snimka - član 145 Krivičnog zakonika

Digitalne tehnologije omogućavaju da sadržaj koji je prvobitno bio namenjen samo jednoj osobi može veoma brzo postati dostupan mnogo širem krugu ljudi.

Član 145 Krivičnog zakonika pruža krivičnopravnu zaštitu upravo u određenim situacijama u kojima se **sadržaj ličnog karaktera objavljuje ili prikazuje bez potrebnog pristanka**.

Krivično delo može postojati kada neko bez pristanka ovlašćenog lica objavi ili prikaže **spis, portret, fotografiju, film ili fonogram ličnog karaktera** i time **osetno zadre u lični život** tog lica.

4.6.1. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?

Tipičan primer može biti objavljivanje privatne fotografije ili video-snimka druge osobe na društvenoj mreži bez njenog pristanka, kada se time osetno zadire u njen lični život.

Drugi primer može biti činjenje dostupnim privatnog sadržaja određenom krugu ljudi putem digitalnih kanala.

U praksi digitalnog nasilja posebno su značajne situacije u kojima se privatni sadržaj koristi radi **ponižavanja, osvete, pritiska ili narušavanja privatnosti druge osobe**.

Pristanak na nastanak sadržaja nije isto što i pristanak na njegovo objavljivanje.

Ovo je jedna od najvažnijih stvari koje treba razumeti.

Osoba može dobrovoljno pristati da bude fotografisana ili snimljena, a da istovremeno **nije pristala da taj sadržaj bude objavljen ili prikazan drugim osobama**.

Na primer: ako neko drugoj osobi dobrovoljno pošalje fotografiju privatnog karaktera, time joj je omogućio da fotografiju vidi. To **ne znači automatski da joj je dao saglasnost da je objavi ili pokazuje drugim osobama**.

Treba imati u vidu da nije svako objavljivanje fotografije bez pristanka krivično delo

Kao i kod člana 144, i ovde je veoma važan drugi deo zakonske odredbe.

Nije dovoljno samo utvrditi: **„Nisam pristala da fotografija bude objavljena.“**

Zakon zahteva i da je objavljivanjem ili prikazivanjem **osetno zadreto u lični život** osobe.

Zbog toga se procenjuju okolnosti konkretnog slučaja: priroda sadržaja, kontekst u kojem je nastao, kome je prikazan ili učinjen dostupnim, stepen njegove privatnosti i način na koji objavljivanje zadire u ličnu sferu osobe.

Dakle - **odsustvo pristanka i osetno zadiranje u lični život** predstavljaju ključne elemente na koje treba obratiti pažnju prilikom razmatranja člana 145.

4.6.2. Privatne poruke i prepiske

Član 145 ne odnosi se samo na fotografije i video-snimke. Zakon govori i o **spisu ličnog karaktera**.

Zbog toga i objavljivanje određenih privatnih prepiski može otvoriti pitanje zaštite iz člana 145, ukoliko su ispunjena ostala zakonska obeležja.

I ovde treba razlikovati **način na koji je osoba došla do komunikacije** od njenog kasnijeg objavljivanja.

Ako je komunikacija prethodno pribavljena povredom njene tajnosti, mogu biti relevantne i druge odredbe KZ. Ako je osoba poruku primila kao njen legitimni primalac, pitanje neovlašćenog pristupa možda se neće postavljati, ali način na koji je kasnije objavljuje može zahtevati zasebnu pravnu procenu.

4.6.3. Intimne fotografije i snimci

Posebno ozbiljan oblik digitalnog nasilja predstavlja **deljenje seksualno eksplicitnih ili drugih intimnih fotografija i snimaka bez pristanka osobe na koju se odnose**.

Osoba koja deli intimni sadržaj druge osobe može postupati iz osvete ili sa željom ponižavanja, kontrole, seksualnog uznemiravanja, pritiska, sticanja koristi ili nešto drugo.

4.6.4. Šta ako se intimnim sadržajem preti?

Treba razlikovati **objavljivanje sadržaja** od **pretnje njegovim objavljivanjem**.

Na primer: „Ako raskineš sa mnom, objaviću tvoje intimne fotografije.“

Fotografije još nisu objavljene, pa pravna analiza nije ista kao kada su zaista učinjene dostupnim drugima. U zavisnosti od okolnosti, ovakva pretnja može otvoriti pitanje **prinude iz člana 135 KZ**, o čemu je već bilo reči.

Ako neko zahteva novac uz pretnju da će u suprotnom objaviti kompromitujući sadržaj, potrebno je razmotriti i **ucenu iz člana 215 KZ**.

Dakle, isti intimni sadržaj može se pojaviti u nekoliko potpuno različitih pravnih situacija:

- ☐ **objavljivanje - moguća primena člana 145;**
- ☐ **pretnja objavljivanjem radi određenog ponašanja – moguća prinuda;**
- ☐ **pretnja radi pribavljanja imovinske koristi – moguća ucena;**

Konačna pravna kvalifikacija zavisi od konkretnih okolnosti slučaja.

4.6.5. Šta je važno sačuvati?

Kada je privatni sadržaj objavljen ili distribuiran digitalnim putem, značajno je sačuvati:

originalnu objavu ili poruku ako je dostupna, screenshot na kojem se vide sadržaj i nalog sa kojeg je objavljen, datum i vreme, link ka objavi ili profilu, poruke kojima je sadržaj prosleđen, podatke o osobama kojima je učinjen dostupnim, kao i komunikaciju koja može pokazati da za objavljivanje nije postojao pristanak.

Ako postoji opasnost da sadržaj brzo bude obrisan, posebno je značajno **obezbediti dokaz o njegovom postojanju pre uklanjanja ili prijavljivanja platformi**, kada je to moguće i bezbedno.

Zapamtite: To što ste nekome dobrovoljno poslali privatnu fotografiju ili pristali da budete snimljeni ne znači da ste pristali da taj sadržaj bude objavljen ili prikazan drugim osobama. **Kod člana 145 KZ, međutim, odsustvo pristanka nije jedini uslov, već je potrebno i da je objavljivanjem ili prikazivanjem osetno zadreto u lični život osobe.**

4.7. Neovlašćeno prikupljanje ličnih podataka - član 146 Krivičnog zakonika

Digitalno okruženje omogućava prikupljanje, povezivanje i širenje velikog broja podataka o jednoj osobi. Ime i prezime, broj telefona, adresa, fotografije, podaci o poslu i drugi podaci mogu se nalaziti na različitim mestima, a njihova zloupotreba može predstavljati jedan od oblika digitalnog nasilja.

Član 146 Krivičnog zakonika sankcioniše određene oblike **neovlašćenog pribavljanja, saopštavanja i korišćenja podataka o ličnosti**, kao i njihovo prikupljanje protivno zakonu.

Za razumevanje ovog krivičnog dela važno je, međutim, naglasiti da **nije svako korišćenje ili objavljivanje nečijeg podatka automatski krivično delo iz člana 146 KZ**. Za pravnu procenu potrebno je utvrditi način na koji su podaci pribavljeni, osnov njihovog prikupljanja i obrade, svrhu za koju se koriste i druge okolnosti konkretnog slučaja.

4.7.1. Kako zloupotreba ličnih podataka može izgledati u digitalnom prostoru?

Digitalno nasilje može uključivati pribavljanje i korišćenje tuđih podataka radi uznemiravanja, praćenja, zastrašivanja, lažnog predstavljanja ili drugih zloupotreba.

Na primer, neko neovlašćeno pribavi podatke o drugoj osobi iz evidencije kojoj ima pristup, a zatim ih koristi u privatne svrhe ili ih prosleđuje drugim osobama.

U digitalnom okruženju posebno je značajno što se podaci iz različitih izvora mogu veoma jednostavno **povezati u detaljan profil jedne osobe**.

4.7.2. Šta su podaci o ličnosti?

Za razumevanje člana 146 korisno je imati u vidu i propise o zaštiti podataka o ličnosti.

Podatak o ličnosti može biti **svaki podatak koji se odnosi na fizičko lice čiji je identitet određen ili odrediv**.

U zavisnosti od okolnosti, to mogu biti ime i prezime, fotografija, broj telefona, elektronska adresa, podaci o lokaciji, IP adresa i drugi podaci pomoću kojih se određena osoba može neposredno ili posredno identifikovati.

4.7.3. Doksing (doxxing)

Sa digitalnim nasiljem je naročito povezan fenomen poznat u javnosti kao **doksing**.

Pod tim izrazom se najčešće podrazumeva pronalaženje, prikupljanje i objavljivanje podataka o određenoj osobi na internetu, često sa ciljem ili posledicom njenog izlaganja uznemiravanju, zastrašivanju ili drugim napadima.

Na primer, neko na društvenoj mreži objavi: ime i prezime osobe, njen privatni broj telefona, adresu stanovanja i podatke o mestu na kojem radi, a zatim pozove druge korisnike da je kontaktiraju.

Takva situacija može predstavljati veoma ozbiljan oblik digitalnog nasilja.

Međutim, važno je napraviti pravnu razliku:

„Doksing“ nije naziv posebnog krivičnog dela u Krivičnom zakoniku Srbije.

U zavisnosti od načina pribavljanja i korišćenja podataka i drugih okolnosti, potrebno je ispitati da li su ostvarena obeležja člana 146 KZ, nekog drugog krivičnog dela, povrede propisa o zaštiti podataka o ličnosti ili postoji drugi osnov pravne zaštite.

Činjenica da je određeni podatak moguće pronaći na internetu sama po sebi ne znači da se može koristiti **u svaku svrhu i na svaki način**.

Istovremeno, ni svako preuzimanje javno dostupnog podatka ne predstavlja krivično delo.

Upravo zato je kod člana 146 važno izbegavati automatske zaključke i analizirati **izvor podataka, način njihovog pribavljanja, pravni osnov i svrhu njihovog korišćenja**.

4.7.4. Lažni profili i korišćenje tuđih podataka

Fotografije, ime, broj telefona i drugi podaci druge osobe mogu biti iskorišćeni i za kreiranje lažnog profila.

Na primer, neko preuzme fotografije određene osobe sa društvene mreže, napravi profil pod njenim imenom i počne da kontaktira druge ljude predstavljajući se kao ona.

I ovakav postupak može predstavljati digitalno nasilje. Pravna kvalifikacija zavisi od toga **koji podaci su korišćeni, kako su pribavljeni, šta je učinilac preko naloga radio i da li njegovo ponašanje ostvaruje obeležja člana 146 ili nekog drugog krivičnog dela**.

Lažni profil može, na primer, biti sredstvo za proganjanje, prevaru, zloupotrebu privatnog sadržaja ili druge radnje koje se zasebno pravno ocenjuju.

4.7.5. Lični podaci kao sredstvo proganjanja

Ovde možemo napraviti direktnu vezu sa članom 138a KZ.

Zakon kod **proganjanja** posebno prepoznaje upornu zloupotrebu podataka o ličnosti drugog ili njemu bliskog lica radi naručivanja robe ili usluga.

To pokazuje da jedna zloupotreba podataka može biti deo **šireg obrasca digitalnog nasilja**.

Na primer, osoba uporno koristi tuđe ime, adresu i broj telefona za različite internet porudžbine kako bi drugu osobu uznemiravala.

Tada nije dovoljno posmatrati samo pitanje zaštite podataka, već je potrebno sagledati celokupan obrazac ponašanja.

Krivičnopravna zaštita i zaštita podataka nisu isto.

Moramo imati u vidu da nije svaka povreda propisa o zaštiti podataka o ličnosti istovremeno krivično delo.

Pored člana 146 KZ, obrada podataka uređena je **Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti**, koji propisuje prava lica na koja se podaci odnose i obaveze onih koji podatke obrađuju.

Zato određeno postupanje sa ličnim podacima može biti **nedozvoljeno sa stanovišta zaštite podataka**, a da istovremeno nisu ispunjena sva obeležja krivičnog dela iz člana 146.

S druge strane, u ozbiljnijim slučajevima ista situacija može otvoriti više različitih pitanja odgovornosti, kako krivičnopravne tako i građanskopravne.

4.7.6. Šta je važno sačuvati?

Ako su lični podaci zloupotrebljeni putem interneta, značajno je sačuvati:

screenshot objave ili profila na kojem se podaci nalaze; adresu internet stranice ili link ka objavi; naziv i korisničko ime naloga; datum i vreme kada je sadržaj bio dostupan; poruke kojima su podaci prosleđivani; obaveštenja o registracijama, porudžbinama ili drugim radnjama izvršenim korišćenjem podataka; komunikaciju iz koje se može utvrditi ko je podatke koristio i u koju svrhu.

Zapamtite: Lični podaci mogu postati sredstvo digitalnog nasilja kada se neovlašćeno pribavljaju, koriste ili šire radi kontrole, uznemiravanja, zastrašivanja ili drugih zloupotreba. Ipak, nije svaka nepravilna upotreba ličnog podatka automatski krivično delo iz člana 146 KZ. Krivičnopravnu zaštitu treba razlikovati od šire zaštite koju pružaju propisi o zaštiti podataka o ličnosti.

5. Krivična dela protiv časti i ugleda

Krivični zakonik Republike Srbije opisuje sledeća dela protiv časti i ugleda, a koja se svrstavaju u digitalno nasilje.

5.1. Uvreda - član 170 Krivičnog zakonika

Krivičnim delom uvrede štite se **čast i ugled pojedinca**. Prema praksi sudova u Srbiji, uvredljiva može biti izjava ili drugo postupanje kojim se, prema objektivnoj oceni, izražava nepoštovanje ili poniženje dostojanstva određene osobe. Da li određeni izraz ima karakter uvrede procenjuje se prema društvenim merilima, ali i prema okolnostima u kojima je upotrebljen.

5.1.1. Kako uvreda izgleda u digitalnom prostoru?

Uvreda može biti učinjena putem privatne poruke, komentara, objave, fotografije praćene uvredljivim tekstom ili drugim oblikom digitalne komunikacije.

Na primer, neko na svom profilu objavi fotografiju određene osobe uz pogrdne i ponižavajuće izraze kojima napada njeno dostojanstvo.

Vrhovni sud je već zauzeo stav da **Facebook stranica može predstavljati sredstvo slično štampi, radiju ili televiziji** u smislu člana 170 stav 2, upravo zbog dostupnosti sadržaja korisnicima interneta. Postoji i praksa u kojoj je učinilac osuđen zbog uvredljivih sadržaja koje je javno objavljivao na svojoj Facebook stranici.

Nije svaka neprijatna izjava uvreda

Pravo na zaštitu časti i ugleda mora se posmatrati zajedno sa slobodom izražavanja. Kritika nečijeg postupanja, neslaganje

sa njegovim mišljenjem ili negativna ocena ne predstavljaju automatski krivično delo.

Član 170 stav 4 posebno predviđa slučajeve ozbiljne kritike u naučnom, književnom ili umetničkom delu, vršenja službene dužnosti, novinarskog poziva, političke delatnosti, odbrane prava ili zaštite opravdanih interesa, pod uslovima koje zakon propisuje.

Zato je potrebno razlikovati profesionalno ili lično neslaganje od izražavanja čija je suština poniženje i omalovažavanje osobe.

Granica se ne određuje samo prema jednoj reči, već prema **sadržaju, načinu izražavanja i kontekstu konkretne komunikacije**. Sudovi u Srbiji takođe naglašavaju da se uvredljivost procenjuje prema opšteprihvaćenim društvenim merilima i okolnostima događaja.

Zapamtite: Sloboda izražavanja obuhvata pravo na kritiku i negativno mišljenje, ali ne pruža neograničeno pravo na ponižavanje drugih. Istovremeno, ni svaka neprijatna ili gruba izjava na internetu nije automatski krivično delo uvrede.

5.2. Iznošenje ličnih i porodičnih prilika - član 172 Krivičnog zakonika

Digitalno nasilje može se sastojati i u **iznošenju ili širenju podataka iz privatnog života druge osobe**.

Krivično delo iz člana 172 postoji kada neko iznosi ili pronosi nešto iz ličnog ili porodičnog života određenog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu.

Ovde je, za razliku od uvrede, težište na **informacijama iz privatne sfere**.

5.2.1. Kako ovo može izgledati na internetu?

Na primer, nakon raskida jedna osoba počne u digitalnom prostoru da objavljuje detalje iz privatnog života bivšeg partnera: informacije o njegovim intimnim odnosima, porodičnim problemima ili drugim privatnim okolnostima koje mogu škoditi njegovoj časti ili ugledu.

Bitno je istaći da kod ovog krivičnog dela ne treba polaziti od pretpostavke da smemo objaviti informacije, ukoliko su one istinite.

Član 172 stav 5 propisuje da se istinitost ili neistinitost onoga što se iznosi ili pronosi iz ličnog ili porodičnog života **ne može dokazivati**, osim u slučajevima iz stava 4.

To pokazuje da predmet zaštite jesu i **lični i porodični život, čast i ugled**. Drugim rečima, i istinita informacija može pripadati nečijoj privatnoj sferi.

Izneti i pronositi nije isto.

Iznošenje se odnosi na saopštavanje nečega što potiče iz sopstvenog saznanja učinioca, dok se **pronošenjem** dalje prenosi ono što je saznato od drugog. U digitalnom prostoru ovo je naročito značajno jer informacije mogu veoma brzo biti dalje deljene. Nije, dakle, nužno da osoba bude **prvi izvor** privatne informacije da bi njeno dalje širenje moglo biti pravno relevantno.

5.2.2. Kada postoji teži oblik?

Zakon predviđa teži oblik kada se delo učini putem štampe, radija, televizije ili **sličnih sredstava** ili na javnom skupu.

Još teži oblik postoji kada je ono što se iznosi ili pronosi dovelo ili je moglo dovesti do **teških posledica za oštećenog**.

Upravo mogućnost brzog i masovnog širenja sadržaja predstavlja jednu od posebnosti digitalnog okruženja.

Postoje i opravdani interesi.

Član 172 stav 4 uređuje situacije u kojima se određene informacije iznose u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, odbrani nekog prava ili zaštiti opravdanih interesa, uz dodatne uslove koje zakon propisuje.

Zato nije isto objaviti nečiju privatnu informaciju **radi javnog ponižavanja** i izneti određenu činjenicu **kada je ona relevantna za ostvarivanje ili zaštitu nekog prava.**

Zapamtite: Činjenica da je neka informacija o drugoj osobi istinita ne znači sama po sebi da je dozvoljeno javno je širiti. Istina i privatnost nisu suprotni pojmovi - istinita informacija može istovremeno biti duboko privatna.

5.3. Povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti – član 174 Krivičnog zakonika

Član 174 pruža zaštitu kada neko **javno izloži poruzi lice ili grupu zbog njihove pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti; zbog etničkog porekla ili nekog drugog ličnog svojstva**.

Kod ovog krivičnog dela posebno je značajan **razlog zbog kojeg se osoba ili grupa izlaže poruzi**. Nije reč samo o uvredljivom sadržaju, već o javnom izlaganju poruzi zbog određenog ličnog svojstva.

5.3.1. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?

Na primer, neko javno objavi fotografiju određene osobe i uz nju postavi ponižavajući sadržaj upravo zbog njene nacionalne ili verske pripadnosti. Ili objavi sadržaj kojim

određenu grupu ljudi javno izvrgava poruzi zbog njihovog ličnog svojstva.

Društvene mreže su za ovu vrstu ponašanja posebno značajne zato što omogućavaju da sadržaj bude **javno dostupan i veoma brzo distribuiran velikom broju korisnika**.

Nije svaka uvreda isto što i član 174.

Ako jedna osoba drugoj uputi pogrdan izraz, potrebno je utvrditi **zašto je izraz upotrebljen, da li postoji javno izlaganje poruzi i da li je ono povezano sa zaštićenim ličnim svojstvom**.

Zbog toga se član 174 ne može automatski primeniti svaki put kada uvredljiva komunikacija sadrži referencu na nečiju nacionalnost, veru ili drugo svojstvo.

Povredu ugleda iz člana 174 ne treba poistovećivati sa svim oblicima govora mržnje.

Kada digitalni sadržaj prevazilazi javno izlaganje poruzi i, na primer, zagovara ili podstiče **mržnju, diskriminaciju ili nasilje**, mogu postati relevantne druge odredbe Krivičnog zakonika, naročito **član 387 – Rasna i druga diskriminacija**.

Pored krivičnopravne zaštite, diskriminatorno postupanje i govor mržnje mogu biti relevantni i prema **Zakonu o zabrani diskriminacije**, zbog čega krivični postupak nije jedini mogući oblik pravne zaštite.

Zapamtite: Kada se osoba na internetu ponižava zbog nacionalnosti, vere, rase ili drugog ličnog svojstva, takvo ponašanje može imati drugačiji pravni značaj od „obične“ uvrede. U ozbiljnijim slučajevima potrebno je razmotriti i odredbe koje se odnose na diskriminaciju i podsticanje mržnje ili nasilja.

6. Krivična dela protiv polne slobode

Krivični zakonik Republike Srbije opisuje sledeća dela protiv polne slobode, a koja se svrstavaju u digitalno nasilje.

6.1. Polno uznemiravanje - član 182a Krivičnog zakonika

Polno uznemiravanje može se odvijati i bez neposrednog fizičkog kontakta. Društvene mreže, aplikacije za dopisivanje, elektronska pošta i druga sredstva komunikacije mogu biti korišćeni za seksualno uznemiravanje druge osobe.

Krivični zakonik polno uznemiravanje definiše kao **svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje**.

Upravo formulacije „verbalno“ i „neverbalno“ omogućavaju da se, kada su ispunjena ostala zakonska obeležja, razmatra i ponašanje ostvareno putem digitalne komunikacije.

6.1.1. Kako polno uznemiravanje može izgledati u digitalnom prostoru?

Može se raditi o slanju seksualizovanih poruka, fotografija ili drugih sadržaja, seksualnim komentarima o nečijem telu, eksplicitnim seksualnim predlozima ili drugim oblicima neželjenog seksualizovanog ponašanja.

Na primer, osoba nakon što je jasno odbila seksualnu komunikaciju nastavlja da dobija eksplicitne seksualne poruke i fotografije, praćene ponižavajućim komentarima seksualne prirode.

Međutim, kao i kod drugih dela, **nije svaka nepristojna ili seksualno obojena poruka automatski krivično delo polnog uznemiravanja**.

Potrebno je utvrditi sva zakonska obeležja, uključujući povezanost ponašanja sa sferom polnog života i njegov cilj ili karakter povrede dostojanstva, kao i strah ili stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja.

6.1.2. Posebna zaštita maloletnika

Zakon predviđa teži oblik kada je polno uznemiravanje učinjeno prema **maloletnom licu**.

Ovo je posebno značajno za digitalno okruženje, jer kontakt odraslih sa maloletnicima putem društvenih mreža i aplikacija može uključivati seksualizovane poruke i druge sadržaje čak i kada ponašanje ne ispunjava obeležja člana 185b KZ.

Zapamtite: Seksualno uznemiravanje ne mora da se dogodi fizički. Poruke, fotografije i drugi digitalni sadržaji mogu biti sredstvo polnog uznemiravanja ako konkretno ponašanje ispunjava zakonska obeležja člana 182a KZ.

6.2. Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju - član 185 KZ

Član 185 KZ, između ostalog, sankcioniše činjenje pornografskog sadržaja dostupnim maloletniku, iskorišćavanje maloletnika za proizvodnju pornografskog materijala ili pornografsku predstavu, kao i pribavljanje, posedovanje, prodavanje, prikazivanje, javno izlaganje ili **elektronsko činjenje dostupnim pornografskog materijala nastalog iskorišćavanjem maloletnog lica**.

Posebno je značajno da zakon kažnjava i onoga ko pomoću informacionih tehnologija **svesno pristupi** takvom sadržaju.

6.2.1. Šta se smatra dečjom pornografijom?

Prema članu 185 stav 6, reč je o materijalu koji vizuelno prikazuje maloletno lice koje učestvuje u stvarnom ili simuliranom seksualno eksplicitnom ponašanju, kao i prikazivanju polnih organa deteta u seksualne svrhe. Ova zakonska definicija je važna jer ne treba svaki sadržaj u kojem se pojavljuje nago maloletno lice automatski nazivati dečjom pornografijom. Potrebno je da postoje elementi koje zakon propisuje.

6.2.2. Kako ovo može izgledati u digitalnom prostoru?

Radnje iz člana 185 mogu se izvršavati putem društvenih mreža, aplikacija za komunikaciju, internet stranica i drugih digitalnih sistema.

Na primer, osoba može pribaviti materijal nastao seksualnom eksploatacijom maloletnika, čuvati ga na svom uređaju ili nalogu ili ga putem aplikacije za komunikaciju učiniti dostupnim drugim osobama.

Za stav 4 je posebno značajna formulacija: **„elektronski ili na drugi način čini dostupnim“**, jer jasno pokazuje relevantnost ove norme za digitalno okruženje.

6.2.3. Kada maloletnik sam napravi ili pošalje intimni sadržaj?

Digitalna komunikacija među mladima može uključivati dobrovoljno slanje seksualno eksplicitnih fotografija ili snimaka.

Međutim, kada sadržaj ispunjava zakonske elemente pornografskog materijala nastalog iskorišćavanjem maloletnog lica, činjenica da je maloletnik učestvovao u njegovom nastanku ili ga nekome poslao **ne znači da druge osobe mogu slobodno da ga pribavljaju, poseduju ili dalje distribuiraju**.

Pravna procena konkretne situacije zahteva posebnu pažnju prema uzrastu učesnika, načinu nastanka sadržaja i radnjama koje su sa njim preduzimane.

Dete i maloletnik nisu isto.

U smislu Krivičnog zakonika, **maloletnim licem smatra se lice koje nije navršilo 18 godina**, dok je **dete lice koje nije navršilo 14 godina**.

Zbog toga član 185 propisuje strože kazne kada su određene radnje izvršene prema detetu.

Zapamtite: Digitalno prosleđivanje ne znači da sadržaj „samo kruži internetom“. Svako novo činjenje materijala dostupnim drugima može predstavljati novu relevantnu radnju. Kada je u pitanju seksualno eksplicitan sadržaj koji uključuje maloletnike, ne treba ga preuzimati, čuvati ili dalje prosleđivati.

6.3. Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu - član 185b KZ

Odredba člana 185b usmerena je na određene situacije u kojima učinilac koristi računarsku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima kako bi uspostavljeni kontakt sa maloletnikom doveo do sastanka radi izvršenja nekog od zakonom određenih seksualnih krivičnih dela.

Ovaj fenomen se često povezuje sa pojmom koji je u javnosti poznat pod nazivom **grooming**.

6.3.1. Šta je grooming?

Grooming se u širem smislu koristi za opis procesa u kojem osoba postepeno uspostavlja odnos poverenja sa detetom ili maloletnikom kako bi stvorila uslove za njegovu seksualnu zloupotrebu ili eksploataciju. U digitalnom prostoru taj proces može početi sasvim običnom komunikacijom. Osoba se može predstaviti kao vršnjak, pokazivati interesovanje za probleme maloletnika, davati komplimente, nuditi podršku ili poklone i postepeno pokušavati da komunikaciju prebaci na privatnije kanale. Vremenom komunikacija može postati seksualizovana, mogu se pojaviti zahtevi za fotografijama ili pokušaji organizovanja susreta.

Ali grooming kao širi pojam nije isto što i član 185b.

Član 185b ne kriminalizuje svaku neprimerenu ili manipulativnu komunikaciju odrasle osobe sa maloletnikom.

Za dovršeno krivično delo iz stava 1 zakon zahteva više elemenata: učinilac mora imati nameru izvršenja nekog od **konkretno navedenih krivičnih dela**, koristiti računarsku mrežu ili komunikaciju drugim tehničkim sredstvima, **dogovoriti**

sastanak sa maloletnikom i pojaviti se na dogovorenom mestu radi tog sastanka.

6.3.2. Znaci upozorenja u digitalnoj komunikaciji

Za roditelje i maloletnike korisno je prepoznati ponašanja koja mogu zahtevati dodatnu pažnju: insistiranje da komunikacija ostane tajna, predstavljanje odrasle osobe kao vršnjaka, prebacivanje razgovora na privatne ili enkriptovane kanale, seksualizovanje komunikacije, traženje intimnih fotografija, pokloni ili novac povezani sa zahtevima, kao i insistiranje na susretu bez znanja roditelja ili drugih odraslih osoba od poverenja.

Pojedinačno, neka od ovih ponašanja **ne dokazuju postojanje krivičnog dela**, ali mogu predstavljati važne signale rizika.

Zapamtite: Pojam *grooming* širi je od krivičnog dela iz člana 185b KZ. Za postojanje ovog krivičnog dela moraju biti ispunjena konkretna zakonska obeležja, uključujući odgovarajuću nameru, dogovaranje sastanka putem računarske mreže ili drugog tehničkog sredstva i pojavljivanje učinioca na dogovorenom mestu radi sastanka.

7. Krivična dela protiv imovine

Krivični zakonik Republike Srbije opisuje sledeća dela protiv imovine, a koja se svrstavaju u digitalno nasilje.

7.1. Ucena - član 215 Krivičnog zakonika

Ucena je za digitalno nasilje naročito značajna zato što se fotografije, video-snimci, privatne poruke i druge informacije mogu koristiti kao **sredstvo pritiska radi pribavljanja imovinske koristi**.

Suština ucene jeste primoravanje drugog da nešto učini ili ne učini **na štetu svoje ili tuđe imovine**, uz pretnju da će protiv njega ili njemu bliskog lica biti otkriveno nešto što bi njihovoj časti ili ugledu škodilo, pri čemu učinilac postupa u nameri da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist.

7.1.1. Kako ucena može izgledati u digitalnom prostoru?

Na primer:

„Uplati mi 500 evra ili ću objaviti tvoje intimne fotografije."

Učinilac poseduje ili tvrdi da poseduje sadržaj koji može škoditi časti ili ugledu osobe i koristi pretnju njegovim otkrivanjem kako bi pribavio novac. Kada se traži **novac ili druga imovinska korist**, potrebno je razmotriti ucenu.

Ako se intimnim sadržajem preti da bi osoba, na primer, nastavila partnerski odnos ili učinila nešto drugo što nema imovinski karakter, pravna kvalifikacija može biti drugačija – između ostalog, može se otvoriti pitanje **prinude iz člana 135 KZ**.

Kod ucene je ključna **namera pribavljanja protivpravne imovinske koristi**.

7.1.2. Šta je važno sačuvati?

Posebno je značajno sačuvati komunikaciju iz koje se vide **pretnja i zahtev**: poruke, podatke o nalogu, podatke za uplatu, broj računa ili podatke o drugom načinu plaćanja, kao i celokupnu prethodnu komunikaciju.

Zapamtite: Kod ucene nije presudno samo postojanje kompromitujućeg sadržaja. Ključna je njegova upotreba kao sredstva pritiska kako bi se, na štetu imovine, pribavila protivpravna imovinska korist.

8. Krivična dela protiv bezbednosti računarskih podataka

Krivični zakonik Republike Srbije opisuje sledeća dela protiv bezbednosti računarskih podataka, a koja se svrstavaju u digitalno nasilje.

8.1. Neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka - član 302 KZ

Član 302 sankcioniše onoga ko, **kršeći mere zaštite, neovlašćeno uključi računar ili se priključi na računarsku mrežu ili neovlašćeno pristupi elektronskoj obradi podataka**.

Za digitalno nasilje ova odredba može biti posebno značajna kada se neovlašćeni pristup koristi radi kontrole, pribavljanja privatnog sadržaja ili daljih zloupotreba.

8.1.1. Kako ovo može izgledati?

Na primer, bivši partner bez ovlašćenja probije zaštitu naloga druge osobe i pristupi njenim podacima. Ili neko pribavi pristupne podatke, savlada postojeću zaštitu i pristupi zaštićenom digitalnom sistemu bez ovlašćenja.

Ovde je važna formulacija **„kršeći mere zaštite“**. Zbog toga nije dobro svako korišćenje tuđeg telefona ili naloga automatski nazivati krivičnim delom iz člana 302.

Šta ako učinilac podatke dalje koristi?

Član 302 predviđa i odgovornost kada neko **snimi ili upotrebi podatak do kojeg je došao neovlašćenim pristupom**.

U praksi digitalnog nasilja jedna situacija može zato izgledati ovako:

neovlašćeni pristup nalogu - pribavljanje privatnih podataka - čitanje komunikacije - preuzimanje fotografija - korišćenje ili objavljivanje sadržaja.

Takav događaj može zahtevati razmatranje **više različitih krivičnih dela**, a ne samo člana 302 KZ.

8.1.2. Šta je važno sačuvati?

Obaveštenja o prijavljivanju sa nepoznatog uređaja, mejlove o promenama lozinke, istoriju pristupa, upozorenja platforme, podatke o uređajima povezanim sa nalogom i drugu raspoloživu dokumentaciju. Nakon obezbeđivanja relevantnih dokaza potrebno je zaštititi nalog – promeniti lozinku, odjaviti nepoznate uređaje i, gde je moguće, uključiti **dvofaktorsku autentifikaciju**.

Zapamtite: Za krivičnopravnu procenu i zaštitu potrebno je utvrditi na koji način je izvršen pristup, koje mere zaštite su prekršene i šta je učinilac nakon pristupa uradio sa podacima.

9. Šta da uradite ako ste izloženi digitalnom nasilju?

Digitalno nasilje može izazvati osećaj da je potrebno reagovati odmah, odnosno možete poželeti da odmah odgovorite na poruku, uđete u raspravu, obrišete sadržaj ili blokirate osobu. Međutim, pre nego što sadržaj nestane, važno je razmisliti o **čuvanju dokaza i sopstvenoj bezbednosti**.

Činjenica da se nasilje događa u digitalnom prostoru ne znači da je manje stvarno. MUP Srbije upravo ukazuje da su među prijavljivanim delima u digitalnom okruženju ugrožavanje sigurnosti, proganjanje i polno uznemiravanje, dok društvene mreže i druge digitalne platforme učiniocima omogućavaju i određeni stepen anonimnosti.

9.1. Sačuvajte dokaze pre blokiranja ili prijave naloga

Ako je to bezbedno, pre brisanja poruke, blokiranja naloga ili prijavljivanja sadržaja platformi, sačuvajte ono što može biti značajno za kasnije dokazivanje.

Korisno je sačuvati:

- ☐ screenshotove poruka, komentara i objava tako da se, kada je moguće, vide sadržaj, korisničko ime, datum i vreme;
- ☐ link ka profilu, objavi ili drugom sadržaju;
- ☐ podatke o nalogu sa kojeg je sadržaj poslat;
- ☐ originalne mejlove, SMS poruke, glasovne poruke, fotografije i druge fajlove;
- ☐ obaveštenja o pokušajima prijavljivanja na nalog, promenama lozinke ili pristupu sa nepoznatog uređaja;
- ☐ podatke o pozivima;
- ☐ podatke o eventualnim zahtevima za uplatu novca;

- ☐ potvrde o uplatama, ako su izvršene.

Kod ponašanja koje traje duže, kao što je proganjanje, korisno je voditi i **hronologiju događaja**: datum, vreme, platforma, šta se dogodilo i koji dokaz o tome postoji.

Nemojte čuvati samo jednu poruku ako je ona deo duže komunikacije. **Kontekst može biti važan za pravnu kvalifikaciju događaja.**

9.2. Zaštitite svoje naloge

Ako postoji sumnja da je neko pristupio nalogu ili uređaju, promenite lozinku i koristite novu, jedinstvenu lozinku koju ne koristite na drugim servisima. Uključite dvofaktorsku autentifikaciju, proverite koji su uređaji prijavljeni na nalog i odjavite one koje ne prepoznajete.

Proverite i rezervnu elektronsku adresu i broj telefona povezane sa nalogom, jer osoba koja ima pristup njima ponekad može ponovo preuzeti kontrolu nad nalogom.

Ako sumnjate da je uređaj kompromitovan, razmotrite promenu lozinki sa **drugog, bezbednog uređaja**.

9.3. Kome prijaviti digitalno nasilje?

Digitalno nasilje nije jedno krivično delo. Ista tehnologija može biti korišćena za izvršenje veoma različitih krivičnih dela - od ugrožavanja sigurnosti i proganjanja, preko povrede privatnosti, do ucene, seksualne eksploatacije maloletnika ili neovlašćenog pristupa računarskim podacima.

> Zato **ne morate sami znati tačnu pravnu kvalifikaciju pre nego što prijavite događaj**. **Važnije je da što preciznije opišete šta se dogodilo i dostavite raspoložive dokaze.**

9.3.1. Policija

Krivično delo možete prijaviti policiji.

Ako postoji **neposredna opasnost po život ili fizičku bezbednost**, prioritet nije prikupljanje savršene dokumentacije, već bezbednost i hitno obraćanje policiji.

Kada prijavljujete digitalno nasilje, korisno je poneti ili učiniti dostupnim sačuvane poruke, screenshotove, linkove, podatke o nalozima i druge digitalne tragove.

Nemojte brisati originalne podatke samo zato što ste napravili screenshot. Originalni digitalni sadržaj može biti značajan za dalje postupanje nadležnih organa.

9.3.2. Javno tužilaštvo

Krivična prijava može se podneti i nadležnom javnom tužilaštvu.

Kod krivičnih dela koja spadaju u oblast visokotehnološkog kriminala posebno je značajno **Posebno odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Višeg javnog tužilaštva u Beogradu**. U praksi ovo odeljenje postupa i povodom pretnji na društvenim mrežama, neovlašćenog pristupa računarskim podacima i drugih dela izvršenih korišćenjem informacionih tehnologija.

9.3.3. Kako napisati krivičnu prijavu?

Krivična prijava ne mora biti napisana pravničkim jezikom niti oštećeni mora pravilno da odredi član Krivičnog zakonika.

Mnogo je važnije jasno navesti:

- ☐ ko je preduzeo radnje, ako je poznato;
- ☐ šta se dogodilo;
- ☐ kada se događalo;
- ☐ preko koje platforme, naloga, broja telefona ili mail adrese;
- ☐ koliko dugo i koliko puta, ukoliko se ponašanje ponavlja;
- ☐ šta je tačno napisano, poslato, objavljeno;
- ☐ koji dokazi postoje;
- ☐ kakve su posledice ili opasnosti nastale.

Ako identitet učinioca nije poznat, to ne znači da događaj ne treba prijaviti. Sačuvajte što više podataka o nalogu, broju telefona, elektronskoj adresi, linkovima i drugim digitalnim tragovima koji mogu pomoći njegovoj identifikaciji.

U praksi Posebno odeljenje za VTK upravo nalaže policiji prikupljanje podataka radi identifikovanja NN lica koja koriste društvene mreže za izvršenje krivičnih dela.

Ne prijavljuju se sva dela na isti način

Važno: Nije za svako krivično delo postupak isti. Pojedina dela gone se po službenoj dužnosti, neka po predlogu oštećenog, a za pojedina dela, poput uvrede i iznošenja ličnih i porodičnih prilika, gonjenje se preduzima po privatnoj tužbi.

Zbog toga način pokretanja postupka treba proveriti za konkretno krivično delo, kao i rokove u kojima krivično gonjenje zastareva.

9.3.4. Prijava sadržaja platformi

Prijavite sadržaj i platformi - ali tek nakon što sačuvate dokaze

Prijavljivanje policiji ili tužilaštvu i prijavljivanje sadržaja društvenoj mreži imaju različitu svrhu.

Platformi se sadržaj može prijaviti kako bi se **uklonio, ograničilo njegovo dalje širenje ili blokirao nalog**, dok se nadležnim državnim organima prijavljuje ponašanje koje može imati krivičnopravni značaj.

Zapamtite da jedno ne isključuje drugo.

Kada postoji rizik da će sadržaj nakon prijave platformi nestati, korisno je prvo, kada je to moguće i bezbedno, **obezbediti dokaz o njegovom postojanju**.

9.4. Kada treba reagovati odmah?

Posebnu ozbiljnost zahtevaju situacije u kojima postoje pretnje životu ili telu, najave neposrednog fizičkog napada, proganjanje koje prelazi iz digitalnog u fizički prostor, seksualna eksploatacija deteta ili maloletnika, ucena, objavljivanje ili pretnja objavljivanjem intimnog sadržaja, kao i neovlašćeni pristup nalozima praćen drugim oblicima ugrožavanja.

U takvim situacijama potrebno je reagovati i potražiti pomoć odmah.

10. Napomene za kraj

Digitalni prostor je deo stvarnog života.

Poruka poslata preko ekrana može predstavljati pretnju. Uporno kontaktiranje sa deset različitih naloga može predstavljati proganjanje. Privatna fotografija može biti zloupotrebljena. Tuđi podaci mogu postati sredstvo kontrole. Pristup tuđem nalogu može predstavljati krivičnopravno relevantno ponašanje.

Istovremeno, **nije svako neprijatno, neetično ili povređujuće ponašanje na internetu krivično delo**.

Upravo zato je važno ne donositi pravnu kvalifikaciju samo na osnovu toga kako određeno ponašanje nazivamo u svakodnevnom govoru. „Cyberbullying“, „hakovanje“, „doxxing“, „grooming“ ili „revenge porn“ mogu opisivati određene pojave, ali je za primenu Krivičnog zakonika potrebno utvrditi **konkretne radnje i zakonska obeležja konkretnog krivičnog dela**.

Ako ste izloženi digitalnom nasilju, ne morate prvo znati koji član zakona je povređen da biste reagovali.

Sačuvajte dokaze. Zaštitite svoje naloge. Ne doprinosite daljem širenju štetnog sadržaja. Prijavite ponašanje kada za to postoje razlozi i potražite stručnu pomoć kada niste sigurni koji pravni put vam stoji na raspolaganju.

Ono što se događa na internetu ne ostaje samo na internetu.

Pravo na sigurnost, privatnost i dostojanstvo postoji i u digitalnom prostoru.

ADRESAR: Prijava, pravna i psihološka pomoć

Za hitne situacije

- [ ] Policija 192 (dostupno telefonski 24 časa)
- [ ] Hitna pomoć 194 (dostupno telefonski 24 časa)

Za maloletna lica

- [ ] Nacionalna platforma za prevenciju nasilja koje uključuje decu: cuvamte.gov.rs
- [ ] Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu: pametnoibezbedno.gov.rs, telefon 98331, mejl: bit@mit.gov.rs;
- [ ] Nacionalna dečja linija 0800 123 456 (dostupna 24 sata);

Gde podneti prijavu

- [ ] Platforma Sajber Straža: sajberstraza.gov.rs
- [ ] Posebno odeljenje za visokotehnološki kriminal, VJT Beograd: Savska 17a · 011/745-1233 · vtk@vtk.jt.rs
- [ ] Šabloni krivičnih prijava SHARE: sharecert.rs/legal/templejti-kp

Ženske organizacije

- [ ] Nacionalna SOS linija za žene sa iskustvom nasilja: 0800 222 003 (dostupan 24 sata);
- [ ] Autonomni ženski centar – SOS telefon: 0800 100 007 (radnim danima 10–20h, možeš da ostaviš poruku da te nazovu ukoliko zoveš u drugo vreme)
- [ ] Mreža „Žene protiv nasilja“ – SOS: 0800 300 339 (radnim danima 12–16č)

Prevencija samoubistava

- [ ] Centar Srce (prevencija samoubistava): telefon 0800 300 303 (svakog dana od 17 do 23) i čet na stranici www.centarsrce.org
- [ ] Nacionalna linija za prevenciju samoubistva: 011 7777 000 (dostupna 24 sata)

Ovaj projekat je dobio podršku Evropske unije u okviru Programa za lidere i liderske u oblasti ljudskih prava koji organizuje Heartefact. Za njegovu sadržinu odgovoran je isključivo Open Educational Vibes. Mišljenje koje je izneto u ovoj publikaciji je mišljenje autora i ne predstavlja nužno i mišljenje Evropske unije ili Heartefacta.

www.sigurna.rs